

מראי מקומות - יומא

עו.

א. ואימא משה

הקשה התוספות הרא"ש שאם הכוונה ליהושע מובן שהוא היה צריך מן כל הזמן שהוא המתין למשה שירד מן ההר, אבל אם הכוונה למשה רבינו שהיה כל הארבעים יום בהר לאיזה צורך הוא היה צריך שירד לו מן. והמהרש"א דן האם כוונת הגמרא שמשה אכל את המן אחרי שהוא ירד מן ההר, או שאפילו בהר הוא אכל מן, ומה שכתוב (דברים ט' ט') 'לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי' הכוונה ללחם ממש, אבל את המן שהוא מזון רוחני הוא כן אכל.

ב. מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה

כתב התוספת יום הכיפורים שכוונתם של תלמידי רבי שמעון ששאלו דווקא על פעם אחת בשנה היא שכמו שהתבואה גדלה תקופה אחת בשנה וזה ברכת השם לכל השנה, כך גם שהמן ירד רק פעם אחת לצורך כל השנה. והקשה שהרי בפרשת ירידת המן כתוב (שמות ט"ז ד') 'למען אנסנו הילך בתורתי אם לא' ומבואר שהיה במן נסיון שלא להתיר ממנו ואם המן ירד רק פעם בשנה אין בזה כבר את הנסיון. והביא מהרי"ף (על העין יעקב) שתיירץ ששאלת הגמרא שהמן ירד פעם אחת בשנה ויצטרכו ללקוט ממנו כל יום ויום. והקשה, שרבי שמעון ענה להם שמפני משוי הדרך לא ירד להם פעם אחת בשנה, ואם עדיין צריך ללקוט כל יום אז המשא של המן הוא לא טורח שלהם. ולכך תירץ, שהשאלה היתה שנכון שקודם מתן תורה ירד המן כל יום בשביל הנסיון שלא יותירו ממנו, אבל לאחר שכבר ניסה אותם וקיבלו את התורה לא היה צריך להמשיך ולנסות אותם, וענה להם רבי שמעון, שאחר שכבר התנסו, הסיבה שהמן ירד כל יום זה מפני שלשת טעמים האחרים.

ג. הני חמשה ענויין כנגד מי

הסתפקו התוספות ישנים בתחילת הפרק, האם החמישה עינויים חוץ מאכילה ושתיה הם אסורים מדאורייתא או מדרבנן, ודנו שיש להוכיח ממה שאין באלו העינויים כרת, וכן ממה שמצינו שיש מקרים שמותר בהם רחיצה וסיכה כמו במלך וכלה שמותרים לרחוץ את פניהם, ומי שיש לו חטטין בראשו שמותר לו לסוך וכיוצא בזה, ואם האיסור הוא מדאורייתא איך מותרים במקרים האלו. וכתבו לדחות, שאין מזה ראיה, לפי שמה שבשאר עינויים אין כרת הוא מפני שרק בעינוי שיש בו איבוד נפש יש כרת, ומה שרחיצה וסיכה מותרים במקרים אלו, הוא מפני שמדאורייתא איסור רחיצה וסיכה הוא רק בכל הגוף, ומדרבנן אסרו גם חלק מהגוף, ובאלה היתירו כיון שאינם לתענוג, אבל לעולם עיקר האיסור

הוא מדאורייתא. אלא שכתבו להוכיח מהגמרא ששואלת הני חמשה ענויין כנגד מי, ואם היה זה אסור מדאורייתא היה לגמרא לשאול מהיכא נפקא לן או מנלן, ועוד שרבי אליעזר מתיר את נעילת הסנדל לילולת, ובוודאי שאין בזה סכנה שהרי חכמים אוסרים, ואם זה היה אסור מדאורייתא מדוע הוא התיר, ולא משמע שבזה נחלקו חכמים ורבי אליעזר אם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, ואם כן מוכח שכל העינויים האלו אסורים רק מדרבנן.

גם הרא"ש (א) כתב כן שהאיסור הוא מדרבנן, והוכיח מהגמרא לעיל (עד) ששואלת מנין ליום הכיפורים שאסור ברחיצה וכו', תלמוד לומר שבתון שבות, ומשמע שהוא מדרבנן כמו שלענין שבת הגמרא דורשת שבתון שבות שזה אסמכתא לאיסורים דרבנן שבשבת. וכן דעת התוספות (עו).

ד"ה דתנן).

ומדברי רש"י לעיל (עד) שפירש את הדרשה 'שבתון שבות' וכתב 'וכי היכי דשבתון האמור בשבת אסמכו ביה רבנן שאר מלאכות שלא היו במשכן ואינה מלאכה גמורה' וכו'. נראה שהאיסור הוא מדרבנן, שהרי כתב 'אסמכו ביה רבנן' וראה בשיח יצחק על דברי רש"י.

ובשאלות דרב אחאי (ריש קס"ז) מבואר שכולם אסורים מדאורייתא, ומשמע מדבריו שגרס 'הני חמשה ענויין מנלן'. וכן שיטת הר"ן (א) שכל העינויים אסורים מדאורייתא, והוכיח מהאמור בגמרא (עד) 'אף על פי שאמרו אסור בכולן לא אמרו ענוש כרת אלא על האוכל ועל השותה וכו', ואם כל האיסור הוא מדרבנן מה שייך לומר שאין בזה כרת, אלא בוודאי שהאיסור הוא מדאורייתא, וביאור הקולות שיש בשאר העינויים כתב, שכיון שאין זה בכלל העינוי הכתוב בתורה אלא לומדים מהריבוי של שבתון, העינויים האלה קלים יותר ומסרן הכתוב לחכמים והם הקלו והתירו כל שאינו נעשה לתענוג. וכתב, שכך גם דעת הרמב"ם (שביתת עשור פ"א ה"ה), ונראה שכן נקט המגיד משנה שם, עיין שם. והקשה הר"ן שבגמרא (עח:) מבואר שמותר לגדולים לרחוץ ולסוך את הקטנים, ואם יש בזה איסור דאורייתא מדוע מותר לגדולים לרחוץ אותם הרי אסור לגדול להאכיל איסור לקטן בידיים, וכן משמע שם בגמרא שאפילו קטן שהגיע לחינוך מותר לו לרחוץ ואם זה איסור מדאורייתא הרי יש מצוות חינוך, וצריך עיון.

ד. הני חמשה ענויין - לענין חיוב נשים

הקשה המנחת חינוך (שי"ג א), מדוע נשים חייבות בשאר עינויים, הרי זה מצות עשה שהזמן גרמא, ועל איסור אכילה

מראי מקומות - יומא

עו. (המשך)

לא אומרים חצי שיעור אסור מן התורה. ואם כן מי שרוחץ חלק מהגוף אין זה אותה רחיצה של כל הגוף אלא שחסר בשיעור, אלא רחיצת חלק מהגוף זה רחיצה אחרת ואין בה את אותה ההנאה והתועלת שיש ברחיצה של כל הגוף. [ויש לדון, שזה דומה למה שכתבו הראשונים בשבועות (הובא לעיל דף ע"ד) שחצי שיעור בשבועה אינו שייך כלל לחילול דבורו ולכן חצי שיעור מותר, ומכל מקום כתב הר"ן (שם ט. בדפי הרי"ף) שגם בזה שייך האיסור של חצי שיעור, כיון שהסברא של חזי לאיצטרופי שייכת בזה, ואם כן הוא הדין כאן, וצריך עיון].

ו. הני חמשה ענויין - גדר האיסור

הקובץ הערות (ע"ג, ב') דן בגדר של החמשה ענויים, האם יסוד הציווי הוא שיש חובת עינוי ומי שאוכל מבטל את העינוי, כלומר שאין איסור בעצם האכילה מצד האכילה, אלא שמי שאוכל הוא מבטל את היותו מעונה, וזה גוף האיסור. או שאין הציווי על עצם העינוי אלא רק למדו ממה שנכתב בתורה חמש פעמים את המילה עינוי חמש איסורים אבל האיסורים הם איסורים בעצם וכל אחד איסור לעצמו. וכתב לתלות נידון זה במחלוקת אביי ורבא ביבמות, האם יש איסור לנעול אנפיליא שיש בה כתיית ביום הכיפורים, שלפי אביי שאסור זה משום שסובר שהציווי הוא על ביטול העינוי, וגם באנפיליא יש ביטול של העינוי, אבל לפי רבא שמותר זה משום שהיום הציווי הוא על נעילת סנדל, ואנפיליא היא אינה נעילת הסנדל.

ז. ודלמא דאכליה על ידי אניגרון

הקשה הגבורת ארי, מדוע סברה הגמרא שהכוונה באכילת היין שלא על ידי אניגרון, הרי הפסוק מדבר גם על אכילת יצהר שזה שמן, ושמן בוודאי נאכל רק על ידי אניגרון, שהרי אין דרך לאכול שמן בפני עצמו, ואם כמו שיצהר הכוונה על ידי אניגרון כך גם יין שיתפרש על ידי אניגרון. ותירץ, שעיקר הנאת היין היא בשתייה, והגמרא סברה שאם הכוונה ביין שעל ידי אניגרון, מדוע לא נכתב יין בפני עצמו ושידבר על עיקר הנאתו שהיא בשתייה, אלא שאפילו שכתוב בלשון אכילה כלול בזה גם שתייה, וממילא מוכח ששתייה בכלל אכילה, ודוחה הגמרא שלעולם שתייה אינה בכלל אכילה, ומשום שרצו לכלול הכל יחד, נקטו אכילה ביין, אף שזה לא כפי עיקר הנאתו.

ושתיה לא קשה, שכל האיסורים שיש בהם עונש איש ואישה שווים, אבל שאר עינויים שאין בהם עונש, מדוע נשים חייבות. וכתב שבמשנה מוכח שהם חייבות שהרי התירו לכלה רחיצה ולחיה נעילת הסנדל ושאר נשים אסורות. והוכיח מכאן כמו השיטות ששאר העינויים הם מדרבנן ולכן נשים חייבות. [אכן עדיין יש להעיר, שגם במצוות דרבנן שהזמן גרמן נשים פטורות, שהרי במצוות חנוכה מגילה וארבע כוסות, צריך טעם שאף הם היו באותו הנס בשביל לחייבן, ואפילו שאלו מצוות מדרבנן, ויש לחלק שחכמים הכלילו זאת בדין העינוי שגם נשים מחוייבות בו].

ובאור גדול על המשניות (ריש פרקין) כתב ליישב, שכיון שלומדים את הלאו של יום הכיפורים משבת, כשם שלענין שבת הדין הוא שנשים חייבות בכל דיני שבת וגם בחיובים שהם רק עשה ואין בהם עונש כמו שביתת בהמתו, מפני שכל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ואף שאין ריבוי מיוחד על עשה שהזמן גרמא, אם כן גם לענין שאר עינויים לומדים משבת כמו שלומדים את הלאו משבת. ועל פי זה כתב ליישב את שאלת השער המלך (שביתת עשור פ"א ה"ה), שהקשה שהגמרא (סוכה כח:) מרבה שנשים חייבות בתוספת יום הכיפורים, וקשה מדוע שלא נרבה שהם חייבות בשאר עינויים שהם מצות עשה שהזמן גרמא. ותירץ שבאמת לשאר עינויים לא צריך פסוק, שזה נלמד משבת, ורק לתוספת יום הכיפורים שאינו כלול בלימוד משבת לזה צריך ריבוי מיוחד שגם נשים חייבות.

ה. הני חמשה ענויין - בדין חצי שיעור

כתבו התוספות ישנים, שאפשר ששאר עינויים אסורים מדאורייתא, אלא שהאיסור הוא רק ברחיצת או סיכת כל הגוף, אבל חלק מהגוף האיסור הוא רק מדרבנן. והקשה האור גדול (על המשנה ד"ה המלך והכלה), שאם כל גופו אסור מדאורייתא, אם כן גם חלק מהגוף שיהיה אסור מדאורייתא מדין חצי שיעור, ואם כן מדוע כתבו התוספות ישנים שברחיצת חלק מהגוף אינו אלא מדרבנן. וכתב ליישב לפי השיטות שבאיסור עשה אין איסור בחצי שיעור, או לפי שיטת החכם צבי שחצי שיעור שייך רק באיסורי אכילה. והעמק ברכה תירץ, שחצי שיעור אסור דווקא היכן שהוא עושה את המעשה איסור, אלא שחסר בשיעור, אבל היכן שלא נעשה כלל מעשה האיסור, ולא רק שחסר בשיעור, בזה